

РОЛЬ ЩОДЕННИКОВИХ ЗАПИСІВ В. СИМОНЕНКА У ФОРМУВАННІ УЯВЛЕНЬ ПРО ОБРАЗ МИТЦЯ В КОНТЕКСТІ ЕПОХИ

Стрімкий потік біографічної прози 90-х років ХХ століття збагатив новітню українську літературу. В умовах отриманої свободи слова стало можливим звернення до тем і проблем, заборонених у радянські часи. Теми голодомору, репресій тридцятих та шістдесятих років, опору державному гнобленню, філософські питання про міру впливу обставин на особистість, про силу людського духу й перевагу його над матерією, про формування й розвиток неординарної особистості, митця в складних соціально-політичних умовах дістали розкриття в українській автобіографічній прозі цього періоду. В. Дрозд ("Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок"), І. Жиленко ("Ното feriens"), А. Дімаров ("Прожити й розповісти. Повість про сімдесят літ"), Є. Іваничук ("Записки каторжанина"), П. Наніїв ("Лозинова труна", "Чорний ворон"), В. Лопата ("Десь на дні мого серця"), М. Невидайло ("Кум, чорна кицька, Родіон і ми", "Хвилі. Приносини часів смутенних"), Г. Гордасевич ("Соло для дівочого голосу"), Л. Невідомський ("Нам про волю тільки мріяти"), В. Шовкун ("Система проти "Я"), А. Бобюк ("Ямпільський шлях") та інші письменники продемонстрували нові стильові та жанрові можливості автобіографічної прози, новий рівень стосунків між автором і читачем.

Метою нашої наукової розвідки є аналіз щоденникових записів В. Симоненка, нотатки якого стали відомими відносно недавно й дали можливість відкрити ще одну грань творчої особистості автора, а також визначення місця і ролі щоденника в життєтворчості письменника. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: виявити суб'єктивні та об'єктивні передумови щоденникового письма, визначити специфіку структури щоденника В. Симоненка.

На сьогодні серед науковців тривають суперечки щодо визначення сучасної мемуаристики, так О. Галич вважає, що це метажанрове утворення української літератури. До жанрів, виокремлених у мемуаристиці, літературознавець пропонує вживати термін «мемуарна проза», а мемуаристикою вважати всі тексти, що містять висловлювання про минуле [3, 37]. Стосовно жанрологічної концепції О. Галичеві опонує Т. Гажа: «На нашу думку, доцільно розмежувати поняття мемуаристики в широкому розумінні цього слова й у вузькому значенні терміна. У широкому розумінні цього слова до мемуарів можна віднести всі тексти, які дозволяють сучасникам реставрувати минуле; тобто сюди й справді можна залучати листи, щоденники, записні книжки й принагідні нотатки. Але у вузькому значенні терміна до мемуарів слід віднести все ж певну, виразнішу категорію текстів: мемуарний портрет і нарис, есе, автобіографічні твори різних жанрів, некрологи» [1, 126].

У щоденниках, як і в мемуарах, втілюються деякі риси історичної самосвідомості особистості. Проте слід зазначити їх істотні відмінності в типі і структурі оповіді, а також у характері комунікативності. Мемуари – це зв'язна, сюжетно-організована розповідь-спогад, а щоденники містять дискретні записи. Щоденник за своєю природою “автокомунікативний”, у момент ведення він розрахований головним чином на внутрішні, інтимні потреби автора [1, 126].

Жанрова специфіка щоденника полягає в тому, що в них відсутній єдиний сюжет, немає спільного ідейного змісту. Естетичну цілісність щоденникам надає автор. Його роздуми день за днем нанизуються на єдиний стержень, надаючи щоденникам певну, досить умовну, завершеність. Нормальним у щоденниках є уривчастість, фрагментарність, неопрацьованість оповіді, стилістична незачесаність фрази тощо. «Письменницький щоденник, - відзначала дослідниця цього жанру Т. Гажа, - вбирає в себе ознаки різних прозаїчних і поетичних жанрів, але зовсім не просто їх механічно додає» [1, 128].

Щоденники є дуже цікавим і привабливим жанром (особливо для читача): це щоденне спостереження за собою й оточенням, раз і назавжди зафіксований момент життя, домислити тут щось дуже складно. У щоденнику письменник постає як особистість, яка пізнає, а в художньому творі письменник, уже володіючи певним знанням, ділиться ним з читачем.

Для багатьох письменників ведення щоденника ставало своєрідною творчою лабораторією, в якій відточувалися сюжети, думки і стиль. Не є винятком і щоденник В. Симоненка «Окрайці думок», хоча навряд чи коли-небудь автор думав про публікацію своїх особистих записів, про що свідчить епіграф до щоденника: «Читати без дозволу чужі щоденники – Еверест підлості» [6, 278]. Душа людини в її найпотаємніших переживаннях є тією самою рисою щоденника В. Симоненка, тим “дзеркалом”, у якому незмінно відбивається образ самого автора, тому що поет завжди присутній у своїх творах.

Художник “пильно вдивляється” не тільки в кожного, але й у самого себе. Тут можна спостерігати художній закон, надзвичайно суттєвий для літератури ХХ ст. в цілому: спрямованість у глибину людської особистості, що виявляється в прагненні до монологічної оповіді, переходить у спрямованість до горизонтів, з яких видно систему координат людської суті взагалі. Важливу роль у щоденнику відіграють засади сповіді. Поет не просто передає спостережувані факти, а, вдивляючись у себе, вибудовує модель свого життєвідчуження.

В. Симоненко вів щоденник у складну епоху. З одного боку, розвінчувався культ Й. Сталіна, визнавалися помилки радянської влади, послабшала цензура, і в культурно-мистецькому житті спостерігалось певне покращення. Але, незважаючи на деякі поступки, радянська влада все одно жорстко контролювала та карала тих, хто хоча б чимось вирізнявся серед загалу. У таких складних умовах більшості письменникам не залишалось

більше нічого, як писати так звані «шухлядні» твори або уходити у внутрішню еміграцію. Ведення щоденника для багатьох ставало єдиним виходом для своєрідної самореалізації, виконувало роль друга. Початок ведення щоденника В. Симоненком пов'язаний саме з тим, що письменнику вкрай необхідно було поділитись із кимось своїми думками і спостереженнями. У щоденнику поета відсутні фактографічна точність та протокольність, він скоріше нагадує філософські спостереження.

Символічною є назва щоденника «Окрайці думок». «Окрайці» асоціюються із скибочками хліба. У цьому ми вбачаємо філософський підтекст, бо яскраво простежується паралель із їжею духовною, що знову ж таки підкреслює тематичну наповненість щоденникових записів. Мова щоденника «Окрайці думок» багата на афоризми. Вони стають певними постулатами морального кодексу самого поета. Ці постулати є значимими й постійними не тільки для нього, але й для кожної особистості.

Афоризми митця за тематикою умовно можна поділити на такі види:

- Афоризми, що викривають радянський режим («Це страшно, коли прижиттєва слава і обожествлення стають посмертною ганьбою»; «Нема нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини») [6, 279-280];
- Афоризми, що стосуються поезії («Вірнішого і сердечнішого побратима, ніж папір, я не знаю»; «Поезія – це прекрасна мудрість»; «Як простір немислимий без руху, так поезія немислима без думки»; «Формалізм починається там, де кінчається думка») [6, 278, 281];
- Афоризми на інші теми («Благородна брехня возвеличує правду»; «В калюжі глибоко не пірнеш, будь ти хоч японським шукачем перлів»; «Якими б цитатами бездари не підпирали свою розумову стелю, вона, однак, занизька»; «Що то за простір, коли в ньому не можна рухатись»; «Щасливий той, хто хоче мало від життя: він ніколи не розчарується в ньому») [6, 280-281].

Крізь сторінки щоденника простежується єдиний принцип, який свідчить про те, що головне в щоденнику В. Симоненка – духовна сфера. Цей принцип полягає в описі стану душевного світу, що здійснюється не шляхом розглядання предмета, а шляхом самопізнання, проникнення в самого себе. Тому в його щоденникових записах багато руху, шукань власних помилок і гріхів. Поет прагне виразити різноманіття різних акцентів, змін, переходів у принципово єдиному суб'єктивному погляді, голосі, тоні, що організує твір як ціле.

Головною ознакою мемуарного жанру є фактографічність, переважання подій, ретроспективність матеріалу й думки та безпосередність авторських свідчень. В основі мемуарної прози лежить категорія “пам'ять”, пов'язана з авторською індивідуальністю, суб'єктивністю певного життєвого й естетичного досвіду. Тому особистісною основою мемуарної прози є авторська оцінка [2, 35-37].

В щоденниках, як і в мемуарах, відображається внутрішній світ особистості. Водночас, слід відзначити їх відмінність. Насамперед вона виявляється у типі і структурі оповіді, а також у характері комунікативності.

Характерною особливістю щоденника В. Симоненка «Окрайці думок» є відкритість композиції. Більшість записів у ньому залишає враження недомовленості. Проте така композиція забезпечує єдність і цілісність щоденника, оскільки відображає постійний пошук гармонії внутрішнього світу особистості з навколишньою дійсністю. Цьому сприяє постійна змінюваність об'єктивного і суб'єктивного планів оповіді. Ще однією особливістю щоденника В. Симоненка є записи-афоризми. Вони являють собою ланцюжок думок, що зринають довільно, коли поет замислюється над сенсом життя і його реаліями.

Одним із принципів зображення внутрішнього світу особистості митця є філософський характер щоденникових записів. В. Симоненко не тільки фіксує важливі події чи ситуації, але й роздумує над цими проблемами, робить їх аналіз. У результаті виникає відчуття нескінченної зміни станів, плинності переживань. Явища зовнішнього світу зображаються так, як вони впливають на внутрішній світ особистості.

Отже, важливою формою передавання внутрішнього світу особистості в мемуарно-щоденниковій прозі В. Симоненка стає щоденник. Авторське «я» поета має глибокий зміст, несе велике психологічне навантаження, визначає стиль і тональність нарису. Головну роль в організації матеріалу відіграє емоційна авторська думка. Її коментувальна, порівняльна, оцінна функції роблять щоденник письменника твором яскраво публіцистичним.

Підводячи підсумки аналізу, можна сказати, що специфіку структури і змістового плану мемуаристики В. Симоненка визначає авторська концепція зображуваної творчої особистості. Щоденникові записи дали великий інтелектуальний простір для саморозкриття автора, для вираження його ставлення до подій, до оточення і, більше того, допомогли систематизувати його погляди на літературу, історію та соціальні процеси свого часу. У результаті через зовнішні факти й об'єкти творчості В. Симоненка вимальовується цілісний образ внутрішнього світу творчої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гажа Т. П. Українська літературна мемуаристика ХХ ст.: підсумки становлення об'єктного і суб'єктного типів // література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. Наук. Праць. – К., 2004. – Вип. 17. – С. 123-129
2. Галич О. А. У вимірах non fiction: щоденники українських письменників. – Луганськ: Знання, 2008
3. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи. – Луганськ: Знання, 2001. – 224 с.

4. Півні на рушниках : оповідання, щоденник / В.Симоненко; упоряд. та авт. вступ. ст. М.Ільницький. — Львів : Каменяр, 1992. — 89 с.
5. Ткаченко А. О. Василь Симоненко : нарис життя і творчості / А. О. Ткаченко. — К. : Дніпро, 1990. — 312 с.
6. Холодний Яр : часопис Черкас. обл. орг. Нац. спілки письмен. України : [вип. присвяч. В.Симоненку]. — Черкаси : Відлуння-Плюс. — 2004. — № 4. — 320 с.
7. Яременко В. «Щоб правду більш не кидали за ґрати...» : літ. портр. В.Симоненка / Василь Яременка. — 3-е вид. — К. : Веселка, 2007. — 23 с.

Дуднік І. О. Роль щоденникових записів В. Симоненка у формуванні уявлень про образ митця в контексті епохи

У статті автор аналізує специфіку структури щоденникових записів В. Симоненка. Особлива увага в процесі дослідження приділяється з'ясуванню суб'єктивних та об'єктивних передумов щоденникового письма.

Ключові слова: документальна література, щоденник, автор, авторські інтенції.

Дудник И. А. Роль личного дневника В. Симоненко в формировании представлений об образе писателя в контексте эпохи

В данной статье автор анализирует специфику структуры личного дневника В. Симоненко. Особое внимание в процессе исследования уделяется выяснению субъективных и объективных предпосылок ведения дневника.

Ключевые слова: документальная литература, дневник, автор, авторские интенции.

Dudnik I. A. Role of a personal diary of V. Simonenko in formation of representations about an image of the writer in an epoch context

In the article an author analyses the peculiarity of the structure of V.Simonenko's diary records. The special attention in the research process is given to the finding out the subjective and objective pre-conditions of diary writing.

Key words: documentary literature, diary, author, authors' intentions.

Стаття рецензована та рекомендована до друку кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри української літератури та методики її викладання Л.Л.Неживою.